

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Цветалина Петкова,
преподавател по семейно и наследствено право в Нов български университет,
определена със Заповед No PД -09-111/ 29.11.2018 г. на директора на Института за
държавата и правото при Българската академия на науките
за член на научното жури за публична защита на дисертационен труд
за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ на **Богдан Русев
Русев**–задочен докторант в Секция „Гражданскоправни науки“ по научната
специалност „Гражданско и семейно право“, професионално направление 3.6.
Право, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, на
тема: „**Домашното насилие. Понятие и семейноправни аспекти**“.

Биографични данни за докторанта

Богдан Русев получава началното и основното си образование в 96 СОУ „Лев Николаевич Толстой“ в град София. След това е приет в Националната гимназия за древни езици и култури „Св. Константин-Кирил Философ“ в град София, където завършва средното си образование през 2003 г. с профил „Немски език“. Продължава висшето си образование в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, където през 2009 г. се дипломира по специалността „Право“ със специализации „Правораздаване“ и „Публична администрация“. През същата година придобива и юридическа правоспособност. През учебните 2009/2010 г. и 2010/2011 г. преподава като хоноруван асистент по дисциплината „Семейно и наследствено право“ в юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Бил е юрисконсулт в Централното управление на Българската академия на науките, младши съдия в Окръжния съд в град Перник. През 2013 г. след конкурс е назначен за държавен служител на длъжността „старши юрисконсулт“ в Комисията за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси. През 2015 г. печели конкурс за младши съдия в Софийския градски съд, където постъпва през м. юли

2016 г. след обучение в Националния институт на правосъдието. От месец юли 2018 г. е съдия в Софийския районен съд. Докторантът владее английски, немски, руски и сръбски езици. Изучавал е латински, старогръцки, гръцки и старобългарски езици.

Със заповед № 14/27.01.2012 г. на зам. директора на ИДП при БАН, на основание чл. 8, ал. 2 от и чл. 17, ал. 1 и чл. 18, ал. 1 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в ИДП при БАН, Богдан Русев е зачислен за задочен докторант в научна област ш.3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление ш. 3.6. Право (научна специалност ш. 05.05.08 Гражданско и семейно право). Със заповед № РД-09-113 от 11.11.2016 г., на основание чл. 39. ал. 2 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в ИДП при БАН и решение на Научния съвет на ИДП от 08.11.2016 г. е отчислен с право на защита. Като задочен докторант участва в редица научни мероприятия, в това число III-та и IV-та научни конференции на докторантите в областта на правните науки в България, организирани от ИДП-БАН, и научна конференция „Актуални проблеми на частното право" в памет на проф. Траян Лялев, организирана от ЮЗУ „Неофит Рилски".

На свое заседание, проведено на 17.11.2018 г., Секция «Гражданскоправни науки» след провеждането на предварително обсъждане взема единодушно решение да предложи откриване на процедура за защита на дисертационния труд пред научно жури.

Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем 335 страници, включително списък на използваната литература. Съдържа 516 бележки под линия. Библиографската справка включва 94 източници, от които 72 на кирилица и 22 на латиница. В съответствие с изискванията на чл. 27, ал. 2 ППЗРАСРБ, дисертационният труд съдържа: заглавна страница съдържание, увод, изложение, структурирано в четири глави, заключение, декларация за оригиналност и библиография.

Дисертационният труд е посветен на актуален и значим въпрос, по който липсва съвременно научно монографично изследване. Актуалността и значението на изследването се очертава от една страна, от разпространеността на домашното насилие в българското общество, от многобройните форми, чрез които то се проявява, а от друга – от усилията на държавата да го ограничи, включително чрез приемането на национални програми за превенция и защита от домашно насилие. Важността на разглежданата тема е обусловена както от безспорно негативното отражение на домашното насилие върху въввлечените в него, а оттам и върху обществото като цяло, така и от последиците на разглежданото явление, рефлексирани върху основни семейноправни институти – брак, осиновяване, както и в отношения родители-деца и др.

В увода са обосновани актуалността на темата на дисертацията и значимостта на изследването чрез описване на домашното насилие като социален и културологичен феномен, на който често не се дава гласност поради някои установени традиционни разбирания за неприкосновеност на семейния живот и схващането, че проблемите трябва да се решават в рамките на семейството, без да се засяга общността. Посочени са и обектът, предметът, целите, методологията и структурата на изследването.

Глава първа на дисертационния труд е посветена на историческото развитие и нормативната уредба на домашното насилие. Анализира се римското право, средновековното обичайно право, Екзархийския устав и в хронологичен ред по-новото законодателство, което има отношение към разглежданата тема. Съвременната нормативна уредба, посветена на домашното насилие е разделена на две групи – международни и европейски актове и национална регламентация и политики. Тук докторантът би могъл да изследва и практиката на Европейския съд по правата на човека по дела, в които жалбоподателите твърдят, че в резултат на неактивното участие в защита на жертвите на домашно насилие, държавата е нарушила техни задължения, произтичащи от членове 3, 13 и 14 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (КЗПЧОС). Изводите на съда във връзка с това твърдение биха могли да послужат като ориентир за ефективността на противодействието на разглежданото явление, а оттам – и за изпълнението на

националните програми за превенция и защита от домашно насилие (чл. 6, ал. 5 ЗЗДН).

Глава втора е посветена на понятието за домашно насилие. Направена е съпоставка на словосъчетанието «домашно насилие» с езиковите изрази в някои чужди законодателства, които описват същото явление. Домашното насилие е определено като поведение, поставяне в подчинение, имащо вредоносен и противоположен характер. В тази връзка подробно е аргументиран правилен извод за противоречие на чл. 1, ал. 2 с принципа *non bis in idem*, намерил израз в ТР 3/2015 на ОСНК и в чл. 4, пар. 1 от Протокол № 7 към КЗПЧОС (с. 55-60). Приема се, че чл. 1, ал. 2 от Закона за защита от домашното насилие (ЗЗДН) не следва да се прилага. По-нататък в изложението домашното насилие е определено като виновно поведение и действие, насочено против волята на жертвата. Правилно се приема, че действие против волята на жертвата е налице дори тогава, когато пострадалият изрично не е заявил несъгласие с действията на извършващия домашното насилие (с. 66). Застъпва се становището, че домашното насилие представлява поведение, противоречащо на морала и излизащо извън границите на житейски допустимото. Тук е мястото да се отбележи положителното впечатление от подхода на докторанта да изяснява научните си тези (освен с убедителна аргументация), привеждайки конкретни примери (с. 66, 72, 74). Това показва не само дълбоко познаване на материята, но и прави съчинението леко за четене. Впрочем този подход докторантът прилага в цялото съчинение, което заслужава положителна оценка.

Изложението във втора глава продължава с отговор на въпросите кой може да бъде извършител на домашно насилие и кой – пострадал от него. Посочва се лексикологична неточност на законодателя, даваща основание за корективно тълкуване на чл. 2, ал. 1 ЗЗДН в две насоки. По-нататък се приема, че извършител на домашно насилие може да бъде непълнолетно лице от 14 до 18 годишна възраст, но с преимущество следва да се прилагат мерките по Закона за закрила на детето, доколкото е твърде вероятно самото дете да е жертва на домашно насилие и неговите действия да са провокирани тъкмо от това. С основание се критикува стереотипът за насилник-мъж и жертва-жена, който не намира правно основание в

правилата на ЗЗДН, защото подобна диференциация представлява форма на дискриминация (с. 84-85). Разглеждайки връзката между извършителя и жертвата, докторантът прави обоснования и правилен извод, че изброяването на чл. 3 ЗЗДН не може да се подлага на разширително тълкуване (с. 87-88). Аргументира се състоятелната теза, че ограничаване на приложението на мерките на ЗЗДН само по отношение на лица, свързани помежду си с определени семейно-правни връзки, е ключово за определянето на едно насилие като „домашно”, но не и обстоятелството дали извършител и жертва живеят под общ покрив (с. 88-89). Подробно се разглеждат правните и родствените отношения, обуславящи насилието като „домашно”. Докторантът разглежда случаите на унищожаване и нищожен брак като приема, че в последния случай защитата по реда на ЗЗДН е неприложима (с. 91). Правилно обаче в следващите редове се прави уговорката, че този извод не е в сила, ако между лицата е налице друго основание по чл. 3 ЗЗДН. Такова би било налице, ако например партньорите по нищожния брак упражняват фактическо съпружеско съжителство. Състоятелна е тезата на докторанта, че хомосексуалните партньори не могат да разчитат на закрила срещу домашното насилие по реда на ЗЗДН (с. 100). Това е така, защото чл. 3, т. 2 от ЗЗДН използва термина фактическо „съпружеско” съжителство, а съпрузи могат да бъдат само лица от различен пол (арг. чл. 46, ал. 1 от Конституцията на Република България). Други интерпретации могат да имат само пожелателен характер. По-нататък докторантът разкрива двueleментният фактически състав на домашното насилие – семейно-правна връзка и деяние, и дава сполучлива дефиниция на домашното насилие.

Трета глава е посветена на видовете домашно насилие. Прави впечатление обилната съдебна практика, която докторантът е привлякъл. Тя се използва умело не само за подкрепа на изразените тези, но и за аргументиране на различни или противоположни становища от възприетите там, чрез подлагането ѝ на критичен анализ. Доста от примерите са формулирани от самия докторант с цел онагледяване на конкретна теза (напр. с. 117, 136). Пространно изброени са и конкретните прояви на домашно насилие, описани в нашата и чуждестранната литература. Освен физическото, разглежда се психическото и емоционалното, сексуалното, икономическото насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната

свобода и личните права. Въпреки че до голяма степен психическото и емоционалното насилие се припокриват, направен е сполучлив опит за разграничение между тях, отново подкрепен с примери (с. 124). С оглед на цитирания от германската литература пример за забрана или принуждаване към труд като икономическо насилие (с. 131, бел. под линия 219) и становището на докторанта, че нарушаването на чл. 16 СК, пред. последно, изразяващо се в принудително възпрепятстване на съпруг да упражнява професия е домашно насилие под формата на ограничаване на личните права и свободи (с.173), би могъл да се изследва и по-подробно въпросът (макар и теоретично), дали нарушаването на чл. 16 СК е икономическо насилие, принудително ограничаване на лично право (чл. 48, ал. 1 от Конституцията) или има смесен характер. Заслужава подкрепа застъпеното от докторанта становище, че в хипотезата на чл. 2, ал. 2 ЗЗДН присъствие на дете е налице не само когато е в непосредствена близост до реализиращия се акт на насилие, но и когато е в друго помещение и добива впечатления от него, включително и опосредствено – чрез техническо средство – телефонен разговор, скайп и т.н.

С голямо научно и научно-приложно значение са изводите на докторанта относно прилагане на правилото за малозначителност на чл. 9, ал. 2 НК по отношение на домашното насилие, въпреки липсата на изрично правило в ЗЗДН. Когато един акт формално осъществява признаците на домашното насилие, но се характеризира с ниска интензивност, не поражда вредоносни последици или същите са реално пренебрежими, той не следва да бъде характеризирани като домашно насилие. Възможните случаи са обрисувани с удачни примери (с.158, 159, 71). Това впрочем следва и от една от характеристиките на домашното насилие – да е поведение извън границите на житейски допустимото. Правилно в тази връзка се отбелязва, че в противен случай за всяко едно лице ще трябва да се установи наличие на извършено домашно насилие (с. 71). Абсолютизирането на правилата на ЗЗДН би довело също така до положението, те да се използват от „жертвата” с цел уреждане на персоналните отношения с „извършителя” – критика, която и без друго се отправя към ЗЗДН, но с оглед правилата на чл. 13, ал. 2, т. 3 и чл. 13, ал. 3.

Четвърта глава е озаглавена „Аспекти на домашното насилие в семейното право” и е посветена на проявлението и отражението му в отношенията, свързани с брака (т. 2), в рамките на родствения правоотношения, произхода и отношенията между родители и деца (т. 3), осиновителните правоотношения (т. 4), предоставянето на издръжка (т. 5), отношенията, свързани с настойничество и попечителство (т. 6).

Изложението започва с разглеждане на домашното насилие като основание за нищожност и унищожаемост на брака. Обсъждат се правилата на Истанбулската конвенция (ИК) относно насилствените бракове и съответствието на нашето право с някои нейни изисквания в тази връзка. Прави се извод, че вътрешното законодателство не само отговаря на тях, но и предоставя по-висока степен на защита (с. 168-169). Като цяло прави впечатление честото релевиране на правилата на ИК не само в настоящата глава, но и на доста места в труда. Като че ли те се подлагат на прекалено обширен анализ, което донякъде е оправдано от гледна точка на постигането на изчерпателност на сравнителноправния анализ. Подобен подход би могъл все пак да се преосмисли на основанията, посочени от самия докторант в бележка под линия 109. По-нататък се акцентира върху проявленията на домашното насилие върху личните отношения между съпрузите, избора на фамилно име, сексуалните отношения, имуществените отношения. Подробно е разгледана реализацията на домашното насилие при действието на трите вида имущественобрачни режими. По-нататък изложението продължава с проявлението на домашното насилие при двата типа развод. Анализира се дълбокото и непоправимо разстройство на брака (ДНРБ) като относително основание за развод. Разгледани са и различните виждания в доктрината за същността му (бел под л. 331). Прави се исторически анализ на основанията за развод. Правилно се приема, че т. 7 от ППВС 10/1971 не следва да се абсолютизира, но все пак ответната реакция на другия съпруг не бива да надхвърля житейски необходимото (с.199). Аргументира се състоятелната теза, че домашното насилие е нарушение на брачните задължения на съпруга. Прави положително впечатление подробния анализ на последиците от възможното отражение на домашното насилие не само върху формиране на сериозното и непоколебимо съгласие на съпрузите като

основание за развода по взаимно съгласие, но и върху споразумението по чл. 51 СК, сключено под влияние на домашно насилие (с. 203-208). На домашното насилие в отношенията родители – деца е отделено подобаващо място. Дава се отговор на въпроса, кога едно действие е в интерес на детето. Авторът отново умело борави с примери, за да подкрепи тезите си (бел. под линия 386). Засяга се въпросът за отражението на домашното насилие върху реализацията на правото на родителя и детето на лични контакти и по-конкретно в случаите, когато родителите не живеят заедно. Докторантът всъщност е засегнал един изключително актуален проблем – този на т.нар. синдром на родителското отчуждение. Правилно се застъпва тезата, че коментарите и оценките от единия към другия родител с цел въздействие върху емоциите на детето представляват психо-емоционално домашно насилие. Цитира се и ППВС 1/1974, което в определени случаи приема отчуждаващото поведение като основание за промяна на режима на лични отношения. Приема се, че родителят е свободна личност и изказаното пред детето мнение относно личността на другия родител (дори и отрицателно) не следва да се третира неправомерно. Трябва да се има предвид обаче, че детето на ниска възраст все още не е развило когнитивното си умение да разсъждава критично и би възприело безрезервно съжденията на изказалия мнението родител като свои. Понататък се прави извод, че физическото посегателство, обидите и квалификациите между родителите по повод (но не само) упражняването на родителските права, осъществени в присъствието на детето, са акт на домашно насилие (с. 233). Цялото изложение в глава четвърта – ядрото на труда – се поднася структурирано, засегнати са огромен обем от въпроси, а тезата на докторанта е подкрепена с многобройни примери, включително и от съдебната практика. Измежду удачните примери може да се посочат тези на с. 247-248, когато се прави сполучливото разграничение между насилие и правомерни възпитателни мерки. Примерът не е единствен. Всяка изразена теза дава основание да докторанта да задава допълнителни въпроси, чиито отговори обогатяват стойността на труда и му придават самобитност. Прави положително впечатление склонността на докторанта да не приема безрезервно дадена теза (независимо дали е възприета от съдебната практика или на цитиран от него автор) и да не тълкува буквалистично дадено

правило. Той ги подлага на свой собствен анализ и ги представя през призмата на своето виждане. Примери за това бяха дадени по-горе на съответното място, а в разглежданата глава може да бъде посочена аргументацията на с. 250 и с. 251. Подробно е разгледан и въпросът за отношението на детето към религията, а изводите относно правомощията на съдебния състав в производството по чл. 14, ал. 2 от Закона за закрила на детето имат научно-приложно значение. Разглежда се и отражението на домашното насилие в социализацията на детето през призмата на придобиване на социални умения и на образование. Прави се обосноваван извод, че неизпълнението на задължението на родителя да осигури присъствието на детето в учебното заведение само по себе си не е акт на домашно насилие. По-нататък са разгледани подробно поледиците от домашното насилие върху осиновителните правоотношения, предоставянето на издръжка, както и отношенията, свързани с настойничество и попечителство. В тази част от дисертацията особено изпъква научно-приложната насоченост на изследването, повлияно от големия практически опит на докторанта.

В заключението са отразени основните изводи от реализираното изследване. Докторантът аргументира отговорите на поставените пред него задачи и предлага своите научно-обосновани предложения за развитието на правната уредба на домашното насилие.

Оценка на научните и научно-приложните приноси

Представеният за защита дисертационен труд заслужава много висока обща оценка. Написан е на добър юридически език, материалът е поднесен систематизирано, прави се позоваване на обилна съдебна практика. Докторантът борави отлично с основните и специфичните правни понятия. Без съмнение изследването е плод на сериозна научна работа. То показва не само задълбочените теоретични знания на докторанта, но и богатия му практически опит и чуждоезикова компетентност, видно от използваните чуждестранни източници. Представеният труд, освен това, разкрива способностите на докторанта за самостоятелно научно мислене и творчески подход към изследваните теми.

Изведени са редица предложения *de lege ferenda*, които също имат свое приносно значение.

Трудът не само запълва една празнина в нашата правна литература, но е и новост за нея със своята задълбоченост, проблеми, които поставя и обосновават предложения за законодателни промени. Поради тези причини смятам, че докторантът трябва да бъде насърчен за публикуване на дисертацията - извън съмнение е както актуалността ѝ, така и нейната практическа насоченост.

Наред с изтъкнатите достойнства на дисертацията, някои от които със самостоятелно приносно значение, следва също да се отбележат следните нейни приносни моменти:

1. Аргументиране на акта на домашно насилие като човешко виновно поведение (действие и/или бездействие), с насилствен, доминантен, вредоносен, неморален и противоправен характер, което може да се извърши само в хипотеза на умишлено поведение, насочено против волята на жертвата към засягане на телесната неприкосновеност, психиката, вътрешните преживявания, и/или субективните права на жертвата и/или заплахата това да бъде сторено. Възприемане в тази връзка на извода, че действие против волята на жертвата е налице дори тогава, когато пострадалият изрично не е заявил несъгласие с действията на извършващия домашното насилие.
2. Изясняване на въпроса кой може да бъде извършител, съответно пострадал от домашно насилие.
3. Даване на научна дефиниция за домашно насилие; определяне на неговите обективни и субективни, юридически и неюридически характеристики; на конкретните елементи от фактическия състав на домашното насилие и принадлежността му към гражданското право и по-специално към семейното право.
4. Подробно изследване на отделните видове домашно насилие и критериите за тяхното отграничаване.

5. Обосноваване на неприложимост на нормата на чл. 1, ал. 2 ЗЗДН (кумулиране на отговорности) поради противоречието ѝ с установения в националното и международното право принцип *non bis in idem*.
6. Установяване на необходимостта от корективно тълкуване на чл. 2, ал. 1 ЗЗДН.
7. С голямо научно и научно-приложно значение е аргументирането на приложимостта на института на малозначителността в материята на домашното насилие.
8. Подробно изследване на проявлението на домашното насилие и последиците от него при сключването, нищожността и унищожаемостта на брака, в имуществените и неимуществените отношения между съпрузите, в материята на развода, при произхода и в отношенията между родители и деца, в осиновителните правоотношения, при издръжката, както и по въпросите, свързани с настойничеството и попечителството.

Оценка на публикациите по дисертацията

Докторантът има четири публикации по темата на дисертацията, както следва: „Отстраняването на извършителя на домашно насилие от съвместно обитаваното жилище и правото му на собственост върху същото“. Сборник „Научни трудове на Института за държавата и правото“, т. VIII от 2013 г.; „Представлява ли домашно насилие административното нарушение по чл. 47 от Закона за народната просвета“. Сборник „Научни трудове на Института за държавата и правото“, т. X от 2015 г.; „Същност на икономическото насилие по смисъла на чл. 2, ал. 1 от Закона за защита от домашното насилие“. Сборник „Актуални проблеми на частното право“ от научна конференция в памет на проф. Траян Лялев, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015 г.; „Отношението на децата към религията“. Описание „Правна мисъл“, бр. 2 от 2018 г. Чрез публикациите е осигурена възможност на научната общност да се запознае с основни тези от дисертационното изследване.

Оценка на автореферата

Изготвеният автореферат в структурно отношение съдържа 4 части. В първата част е направена обща характеристика на дисертационния труд: обоснована е актуалността на изследването, посочени са предмета, задачите и методите на изследването и са представени общи данни за структурата на дисертационния труд. Втората част съдържа кратко изложение на съдържанието на отделните части на дисертацията – увода, четирите глави и заключението. В третата част са посочени научните приноси и предложенията *de lege ferenda*. Четвъртата част съдържа списък на публикациите по темата на дисертацията. Може да се направи извод, че авторефератът отразява коректно структурата, съдържанието и приносите на дисертационния труд.

Критични бележки и препоръки

Към дисертационния труд могат да се отправят някои препоръки, които по никакъв начин не омаловажават неговата научна стойност.

Първа глава, която се състои от 23 страници (с. 16-38) би могла да се обедини с втора глава със заглавие „Исторически преглед, нормативна уредба и понятие за домашно насилие”. По този начин ще се постигне по-добър баланс на труда от структурна гледна точка.

Бих препоръчала да се развият по-подробно последиците за родителските права от осъщественото спрямо детето домашно насилие. Правилно докторантът приема, че то може да бъде основание за ограничаване или лишаване от родителски права (с. 282), но това становище се нуждае от по-обширно представяне.

7. Заключение

Представеният научен труд отговаря на изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България, на Правилника за

прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България и на вътрешните правилници на БАН и на ИДП – БАН, поради което изразявам моето положително становище и предлагам на членовете на научното жури също да гласуват положително за придобиване на образователната и научна степен „доктор” от Богдан Русев Русев.

Член на научното жури:

доц. д-р Цветалина Петкова

19.02.2019 г.